

sický příklad monologu – samomluva – již zdaleka není jednoznačný a v některých svých formách balancuje na pomezí dialogu a monologu („rozovor se sebou samým“) – a právě tento příklad relativizuje kritérium „jednoho mluvčího“, pokud by tento jako subjekt byl určen v psychofyzické jednotě. Charakter *dialogu* je dán vzájemnou ohraničeností subjektů a jejich promluv, vzájemným adresováním těchto promluv, vzájemnou reaktibilitou, výměnou „rolí“ (mluvčího a posluchače), relativní anticipací reakce druhého a začleněním tohoto předpokladu do vlastní promluvy. Fakt interakce je tu důležitý, jinak by projevy, zdánlivě dialogické, mohly sklouznout do několika osobami utvářeného monologu – když se například jejich repliky doplňují k vytvoření jednotné promluvy; (tento fakt dává postavám podobu sboru).

Problémy odlišení dialogu a monologu budou probírány průběžně, tady je však třeba zdůraznit, že hranice mezi nimi nejsou dány s nějakou určitostí, ale jsou povlnné. Je však možné je určit v rámci nějakého kontextu a tam je také možná ukázat důvod a účel jejich rozlišení. Pro nás bude základním limitujícím kontextem právě dramatický text.

Pro pochopení funkce dialogu a monologu, a jejich vzájemného vztahu, je třeba mít na paměti také rozlišení mezi myšlením a řečí (jednáním). Mluvčí subjekt nemusí být určen svou řečí, mezi jeho myšlením a jazykovým jednáním je většinou, i když ne vždy, jistá „vzdálenost“. Tento rozdíl se může prezentovat v různých rovinách – např. jako napětí mezi individuálním a sociálním, soukromým a veřejným, zpověď a společenskou komunikaci atd. Nás zajímá, do jaké míry je mluvčí „odpovědný“ za svou promluvu, jakým způsobem je s ním spojena a co tudíž může vyjádřit.

Nesouběžnost myšlení a řeči (jednání) vede také k proměnlivosti vztahů mezi dialogem a monologem, či spíše narušení jejich formální „jednoznačnosti“. To, co dává jazykovým projevům podobu monologu nebo dialogu, není totiž dáno jen jazykovými prostředky a ty také nejsou dostatečně vyhovující jako kritérium rozlišení. Formálně jasná promluva může například zcela opačnou tendenci a smysl se rodí z napětí mezi obojím zaměřením.³⁾ Je tedy třeba poukázat ještě na

monologičnost a *dialogičnost* (a monologizaci a dialogizaci) jako projevy dvou postojů, které nemusí vždy dojít formální realizace, které jsou však nezbytným předpokladem tvorby a interpretace smyslu promluvy. Jde o postoje ke skutečnosti, k jazyku, k druhému, k sobě, které však nemusí mít vždy v řeči (formě řeči) adekvátní ekvivalent.

Z hlediska monologičnosti může jít o tendenci k izolacionismu, „egotismus“, může se tu projevovat preference vlastní zkušenosti, pramenící z rezignace na možnost objektivního poznání (anebo dokonce potřeba nalézt toto poznání v sobě), neschopnost navázání kontaktu s druhým (osamocenenost), intimitnost atd. Dialogičnost se může projevovat ve snaze o kontakt, v potřebě společenského styku, v nutnosti prezentace vlastního názoru v polemice s druhým atp. Popisované okruhy však jsou jen jistými možnostmi, jistými postoji, které se mohou podílet na orientaci k jednomu či druhému způsobu projevu. Nejsou to naprosto zřetelně určené sféry, které by byly zcela jednoznačně spojeny s monologičností či dialogičností. Avšak v jisté součinnosti s nimi mohou být základem některé z obou rovin. V konkrétních historických etapách pak některé vztahy mohou vystupovat do popředí.⁴⁾

Konečně si ještě připomeňme, že pro pochopení vztahů dialogičnosti a monologičnosti obecně je také důležitá forma vztahu mluvčích k nějaké promluvě. Jde o to, zda jsem přímým účastníkem nějaké rozmluvy (příp. spoluúčastníkem) nebo pozorovatelem. Odtud pak různé vztahy k účastníkům nebo pozorovatelům. Odtud pak různé vztahy k účastníkům hovoru a tudíž různé hodnocení jejich kontextů řeči. S tím souvisejí vztahy monologu a dialogu (a monologičnosti a dialogičnosti), které se mohou měnit podle zorného úhlu, z něhož jsou nazírány.⁵⁾

Když se někdy hovoří o nepřirozenosti *monologu*, vychází tento názor patrně především z faktu mluvené realizace promluvy. Avšak široká oblast psaného jazyka ukazuje k stále